

Seamus Heaney och familjen

Tommy Olofsson

Den irländske poeten Seamus Heaney (1939–2013) tilldelades Nobelpriset i litteratur 1995. Det var inget kontroversiellt val. I den engelskspråkiga delen av världen, både i den europeiska och den nordamerikanska, hade Heaney ett grundmurat gott rykte.

Hans rykte på andra sidan Atlanten växte stadigt under de fjorton år (1982–1995) han var lärare vid Harvard och fick många nya läsare i USA. Och att han, katoliken från Nordirland, omsider blev omhuldad inte bara hemma på Guds gröna ö och i Nordamerika utan även i Storbritannien visar sig i att han till sist blev kallad till en professur i poetik vid Oxfords universitet.

Intresset för irländsk litteratur och folkmusik har sedan flera decennier varit stort i vårt land, så naturligtvis har Heaney flitigt översatts till svenska. Det började redan före nobelpriset med tolkningar av Roy Isaksson, Göran Printz-Påhlson, Lasse Söderberg och Lars-Håkan Svensson. I slutet av 90-talet, efter Nobelpriset, tillkom två tolkningsvolym, gjorda av Lars Gustafsson respektive Ole Hessler. Sedan upphörde det.

På engelska kom det första urvalet av Heaneys dikter redan 1980. *Selected Poems 1965–1975* heter den volymen, utgiven på Faber & Faber. Den som har gjort urvalet är poeten själv. Ett större urval, *Selected Poems 1966–1987*, publicerades i USA tio år senare, 1990, även denna gång med Heaney som ansvarig för urvalet.

Den amerikanska urvalsvolymen från 1990 har kommit att utgöra grunden för senare utgåvor och presentationer av Heaneys tidiga diktning. För hans produktion efter 1990 dröjde det länge innan något urval kom till stånd. Trots Nobelpriset 1995 fick läsarna hålla tillgodo med de originaldiktsamlingar som kom. Först 2013, samma år som Seamus Heaney dog vid 74 års ålder, sammanställdes en ny urvalsvolym, *New Selected Poems 1988–2013*. Av titeln framgår att denna helt enkelt tar vid där föregångaren slutar. Att en del av det nya urvalet bygger på Heaneys egna prioriteringar framgår av en redaktionell not, men annat, av allt att döma merparten, har valts av medlemmar i Heaneys familj i samråd med åtminstone en utomstående rådgivare, Marco Sonzogni.

Den som har velat komma åt ett urval av Heaneys samlade produktion har alltså varit tvungen att skaffa sig två volymer, en som utgavs 1990 och innefattar smakprov ur hans tidiga diktning, en annan från 2013 med hans senare diktning. För att råda bot på denna olägenhet har nu Heaneys efterlevande, hustrun Marie och de tre barnen, sammanställt en enda sammanhållen urvalsvolym med titeln *100 Poems* (Faber & Faber, 2018).

Det är ett lovvärt initiativ. Den nya urvalsvolymen har hunnit få ett varmt, för att inte säga tacksamt mottagande i Irland, Storbritannien och USA, vid det här laget även i Sverige.

Det framgår inte hur man har räknat, försäljning eller annat, men på flera ställen finner jag påståendet att Seamus Heaney är en av samtidens mest lästa engelskspråkiga poeter. Ja, kanske det, och då tror jag att *100 Poems* för årtal framöver kommer att bidra till att locka ännu fler läsare till hans verk.

Att denna nya antologi kommer att få betydelse är jag övertygad om. Att den innefattar en handfull dikter som rör Seamus Heaneys närmaste familj förstärker i mina ögon den irländska förankring som denne poet från en bondgård vid namn Mossbawn, i utkanten av byn Bellaghy i grevskapet Londonderry, alltid varit noga med att betona. Han är begravd i sin forna hemby och där har även inrättats ett museum för att hedra hans minne, *Seamus Heaney HomePlace*, ett museum som året runt driver en imponerande programverksamhet med seminarier, diktuppläsningar och konserter som på ett eller annat sätt, direkt eller indirekt, anknyter till mästaren själv. Även denna livaktiga och internationellt uppmärksammade verksamhet bidrar naturligtvis till att befästa och säkert även förstärka Seamus Heaneys ställning som en av 1900-talets mest betydande engelskspråkiga poeter. *Seamus Heaney HomePlace* har på kort tid etablerats som ett nytt turistmål i Nordirland. Så sent som våren 2018 hade dagstidningen *The Boston Globe* ett reportage med rubriken ”Honoring the poet and his roots” om muséet och dess livliga kulturella verksamhet, ett reportage som ingick i söndagstidningens resebilaga och som fastslår att ett besök på *Heaney HomePlace* är värt att göra för den som åker iväg ”on a holiday in Northern Ireland”.

Heaneys barndomstrakter ligger nära den stora insjön Lough Neagh och ungefär fem mil väster om Belfast. Bellaghy har ett knappt tusental invånare. På gården Mossbawn växte Seamus Heaney upp med sina föräldrar och åtta yngre syskon. Om livet på gården har Heaney skrivit i några av sina mest kända dikter. Även hans lysande Nobelföreläsning tog sin utgångspunkt från hans bakgrund som bondgrabb och från barnkammaren vägg i vägg med stallet. Han har också skrivit en lång rad dikter om sin far och sin mor, även några om sina syskon. Familjen är ofta med i hans diktning.

Den familj han växte upp med förekommer mest, men även den familj Seamus Heaney skaffade sig själv dyker upp här och var. Exempelvis förekommer kärleksdikter till hans hustru Marie Heaney, född Devlin och uppvuxen bara ett par tre mil från sin make. De träffades på universitetet i Belfast och började vara tillsammans 1962, gifte sig tre år senare och fick det första av sina tre barn året därpå, 1966. I mitten av 1970-talet köpte de ett hus i Sandymount strax söder om Dublin, där familjen sedan har bott i

alla år, även då familjefadern i långa perioder har vistats i USA eller England för sin tjänstgöring som professor.

Marie Heaney, född 1940, är själv författare med kulturhistorisk inriktning. Hon har översatts till svenska med volymen *Över de nio vågorna*, som återger och kommenterar gamla iriska legender. Flera kärleksdikter till och om henne ingår i *100 Poems* och har sådan lyskraft att de skulle få sin plats i vilket sparsmakat Heaney-urval som helst. Något mer tveksam kan man möjligen vara över om samma gäller för en dikt om dottern Catherine Ann och en annan tillägnad de båda sönerna Michael och Christopher. Hur som helst har den närmaste familjen valt att förse detta dikturval med sitt bomärke på detta diskreta sätt. Det är inte störande, bara rörande.

Jag har nu översatt fem av de dikter som direkt berör medlemmar av Heaneys egen familj. Att jag i detta sammanhang har valt att skriva om en diktare från Nordirland har sin förklaring, men den tänker jag inte ge. Att jag tar upp familjedikter har också sin förklaring, men inte heller den tänker jag ge.

*

Den första av de dikter jag har översatt heter i original "Night Drive" och är en diskret men ändå uttrycksfull kärleksdikt till hustrun Marie, första gången publicerad i Heaneys andra diktsamling *Door into the Dark* (1969). Det är en dikt som handlar om en tidig semesterresa med hustrun Marie. Tillsammans sitter de i en bil och kör genom Frankrike, på väg hemåt efter vad som främst verkar ha varit en vistelse i Italien. Läsaren förstår att resan har fört dem samman, att kärlek som legat i träda åter har blommat upp. "Your ordinariness was renewed there", lyder sista raden i det engelska originalet. Det har i all enkelhet fått bli: "Din vanlighet förnyades där." Det är en dämpad kärleksdikt, som faktiskt mest handlar om själva bilresans glädje, men alltså avslutas med en strof som visar ömhet och sätter den kära medresenären i fokus.

Nattkörning

Vanlighetens alla dofter
var nya under nattkörningen genom Frankrike:
lukter av regn och hö och skogar hängde i luften
och fyllde den öppna bilen med en ljummen brygd.

Vägs skyltar bleknade obevekligt bort.
Montreuil, Abbeville, Beauvais
utlovades, utlovades igen, kom och försvann,
varje ort en garanti för sitt namns fullbord.

En skördetröska stönade fram sent

och blödde boss i strålkastarskenet.
En skogsbrand låg och pyrde.
Ett efter ett stängde de små kaféerna.

Jag tänkte på dig hela tiden
hundra mil söderöver, där Italien
tryckte sin ena länd mot Frankrike.
Din vanlighet förnyades där.

*

Även den andra dikten jag har valt utspelas under en semesterresa. Dikten ingår i samlingen *Field Work* (1979) och heter i original ”The Otter”. Denna gång befinner sig de älskande i italienska Toscana. Mannen betraktar sin kvinna när hon tar ett dopp i en bassäng. Han liknar henne vid en utter, en djurmetafor som löper genom hela dikten och ger den dess karaktär av bildmässig dubbelprojektion. Dikten är lustfylld och har humoristiska drag, samtidigt som den stegvis växer i erotisk innerlighet. I den fjärde strofen håller poeten uttern i sin famn. I de två avslutande stroforna följer ytterligare en dubbelprojektion: den utterliknande kvinnans ryggsim antyder samlagsrörelser.

Uttern

När du dök,
darrade ljuset i Toscana till,
det gick en skälkning genom bassängen,
från ytan ända ner till botten.

Jag älskade ditt blöta huvud och ditt fantastiska frisim.
Din starka simmarrygg och skuldrorna
sköt upp över ytan gång på gång,
både detta år och alla år som komma skulle.

Torr i strupen satt jag på de varma stenarna.
Du var bortom min fattningsförmåga.
Den fullmogna klarheten och luften, mättad av frukters doft,
allt sådant tunnades ut och bleknade i jämförelse med dig.

Jag tackar Gud för den långsamma uppladdningen.
När jag håller om dig nu
är vi nära och djupt förtroliga
som luft vilande på vattenytan.

Mina händer är rinnande vatten.

Jag kan ta på minnet av dig
som smidig utter
i ögonblickets bassäng,

känna hur du vänder dig om och simmar på rygg,
hur dina höfter mjukt rycker till varje gång du sparkar ifrån
och på så vis rör om i ljusflödet,
och svagt höra hur du kippar efter sval luft intill din hals.

Och plötsligt dyker du upp igen
och kommer tillbaka, livfull som alltid,
tung och kvick i din uppfriskade päls,
som blött avtecknar sig mot stenarna.

*

En tredje kärleksdikt om hustrun, även denna hämtad ur diktsamlingen *Field Work* (1979), är nära besläktad med ”The Otter”, såtillvida att den älskade här associeras med ett djur, rent av med något så oromantiskt som en skunk, men här är det inte alls fråga om en metafor utan om något alldeles bokstavligt. Under en vistelse i USA, i ett hus någonstans i Kalifornien, känner sig poeten ensam och får i hustruns frånvaro nöja sig med att varje kväll få besök av en skunk som stryker förbi i trädgården och tydligt syns i skenet från en skrivbordslampa. Heaney erkänner att han på ett underligt sätt ser fram emot att skunken kommer på besök och väntar på att den ska dyka upp, ”tense as a voyeur”. Att han samtidigt är uppfylld av längtan efter hustrun framgår av den fjärde strofen, där han bekänner att han efter elva år på nytt har börjat skriva kärleksbrev till sin fru. Först i den sista strofen blir poetens uppmärksamma väntan på skunken förklarad. Då har han nämligen återförenats med sin hustru, endera för att hon har kommit för att hälsa på honom i Kalifornien eller för att han själv har åkt hem till Dublin, och han inser att han i sin ensamhet har varit så upptagen av att få syn på skunken därför att denna på ett förut omedvetet plan har väckt associationer till hans hustrus bestyr före sänggåendet.

Skunken

Med svansen rakt upp, svartrandig och mönstrad som
mässhaken på en begravning, paraderade skunken
förbi här ute. Kväll efter kväll
kom hon och gjorde sin visit.

Kylskåpet gnäggade en stund men tystnade sedan.
Ljuset från min skrivbordslampa nådde en liten bit ut
från verandan. Små apelsiner skymtade i apelsinträdet.

Jag var på helspänn, som en voyeur.

Efter elva år hade jag på nytt börjat skriva kärleksbrev.
Som ur ett gammalt fat hällde jag upp det länge lagrade
ordet ”fru” och smakade på den underbara vokalen
som om den vore den kaliforniska kvällens själva

jordmån och luft. Den ljuvliga och meningslösa
doften av eukalyptus försökte ersätta dig i din frånvaro.
Eftersmaken av ett glas vin var som
doften av dig mot en sval kudde.

Och där kom hon nu, kvick och intagande,
den alldagliga men ändå mystiska skunken!
Både mytologiserad och avmytologiserad!
Hon luktar på brädorna ett par meter från mig.

Jag förstod alltihop i går kväll, då jag åter fick se
hur det kan vara när du klär av dig vid läggdags,
du framåtböjd och med stjärten i vädret för att leta
i nedersta byrålådan efter det urringade svarta nattlinnet.

*

Dikten ”A Kite for Michael and Christopher” ingår i *Station Island* (1984) och är riktad till de båda sönerna, inom familjen vanligen kallade Mick och Chris. Michael, sedan många år verksam som radiokritiker i *The Irish Times*, är född 1966. Christopher är född 1968 och har spelat en viktig roll i samband med etableringen av muséet i Bellaghy, *Seamus Heaney HomePlace*. Christopher har fått sitt dopnamn efter den lillebror till fadern som vid fyra års ålder dog efter att nära hemmet ha blivit påkörd av en bil. Om denna tragiska familjehändelse 1953 har Heaney skrivit en av sina mest kända dikter, ”Mid-Term Break”. Broderns död är även huvudmotiv i dikten ”The Blackbird of Glanmore”. Seamus Heaney dog sextio år efter sin lillebror, 2013, och är jordfäst i graven intill hans.

Dikten om drakflygning en ledig söndag tillsammans med sönerna Michael och Christopher andas frihet och lekfullhet, men den har en slutpoäng som ligger i linje med ett stort och viktigt tema i Heaneys diktning över huvud taget, nämligen detta att stafetten mellan generationer är den enda livsuppehållande kraft som finns och att det är angeläget att bära med sig sitt personliga ursprung och att lära sig av sina förfäder. I fjärde strofen hänvisar poeten till en vän som har sagt att en människas själ väger ungefär lika mycket som en snäppa. Vännen är litteraturprofessorn och Yeats-experten T.E. Henn.

En drake till Michael och Christopher

Hela den söndagseftermiddagen
flög en drake över vilodagen,
ett spänt trumskinn och en sky av boss.

Den såg så grå och hal ut när jag gjorde den,
men torkad blev den styv och gick att trumma på.
Jag knöt rosetter av tidningspapper
längs tvåmeterssvansen.

Än var den högt uppe som en liten svartlärka,
än draggade den som om den buktade linan
vore ett vått rep som halades in
för att dra upp ett fiskstim.

Min vän säger att människans själ
väger ungefär lika mycket som en snäppa,
men den själ som är förankrad här,
i linan som växelvis sjunker och lyfter,
väger lika mycket som en inbillad plogfåra
på himlavalvet.

Innan draken störtar ner i skogen
och linan blir obrukbar,
får ni ta över, pojkar, så att ni med båda händerna
känner förankringen och lär er stämma av smärtans ryck
i den långa svansen.
Ni är födda till detta.
Ställ er här framför mig
och ta över linan.

*

Den femte dikten är tillägnad dottern Catherine Ann, född 1973, och heter "A Hazel Stick for Catherine Ann". Den trycktes första gången 1983 i ett lika luxuöst som älskligt utformat privattryck i hundra nummerade exemplar, en fin rosafärgad folder omfattande ett enda blad. Catherine Ann fick exemplar nummer ett i julklapp det året. Liksom "A Kite for Michael and Christopher" kom "A Hazel Stick for Catherine Ann" senare att ingå i *Station Island*, Heaneys sjätte diktsamling. Catherine Ann är den inom familjen som tog initiativ till antologin *100 Poems*. Hon utgick då från faderns plan att inför sin 75-årsdag själv göra en antologi med sina i hans eget tycke bästa och mest representativa dikter. Den volymen skulle enligt

planen omfatta just 75 dikter, men Seamus Heaney nådde aldrig fram till sin 75-årsdag och hann inte färdigställa sitt urval. Catherine Ann tog vid där fadern hade slutat och involverade mycket snart även de övriga familjemedlemmarna i arbetet. Faderns dikt om henne har, fastän här mer elaborerat, nästan samma budskap som dikten han riktade till sina söner, nämligen att man ödmjukt bör vörda sin bakgrund och vinnlägga sig om att aldrig fjärma sig från sitt ursprung. Dottern får ta över ett slags stafettpinne i form av gammal spatserkäpp gjord av hassel. Käppen är skuren ur hennes eget släkträd.

En käpp av hassel till Catherine Ann

Laxens levande pärlemor
just ovanför vattenytan

försvinner fort, men din käpp
förblir laxblänkande.

Härdad och böjlig
övertygar den handen om

att den har vad den håller.
Du kan leka och stoltsera med den

eller slå vilt omkring dig.
Men den kan också erinra om boskap,

på att vara något att skvätta med
eller dra längs stängerna på en grind –

just den käpp vi kan skära ut
ur ditt eget släkträd.

På eftermiddagen var det en koboltblå
trollslända som öppnade mina ögon

och kvällen jag gjorde käppen i ordning åt dig
fick du för första gången syn på en lysmask –

alla vi andra stod tysta i en ring, även du
tillräckligt stor för att förmörka himlen

för en lysmask.
Och när jag petade undan gräset

tände det glimmande lysmasknästet
ett öga i den trubbiga änden av din käpp.

Litteratur

- Heaney, Marie (2004), *Över de nio vågorna: [irländska legender]*. Stockholm: Norstedt
- Heaney, Seamus (1969), *Door into the dark*. Repr. London: Faber
- Heaney, Seamus (1979), *Field work*. London: Faber and Faber
- Heaney, Seamus (1980), *Selected poems, 1965-1975*. London: Faber & Faber
- Heaney, Seamus (1984), *Station Island*. London: Faber and Faber
- Heaney, Seamus (1990), *Selected poems: 1966-1987*. 1. American ed. New York: Farrar, Straus and Giroux
- Heaney, Seamus (2014), *New Selected Poems 1988-2013*. London: Faber & Faber
- Heaney, Seamus (2018), *100 poems*. Faber & Faber